

نقش گیاهان دارویی در توسعه سکونتگاههای روستایی با تأکید بر اشتغالزایی

(مطالعه موردی: روستاهای شهرستان کلات)

منصوره علیپور خشت

دانشجوی دکتری گروه جغرافیا، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

حمید جعفری

دانشیار گروه جغرافیا، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

Jafari_hamid ۱۳۵۱@yahoo.com

کتابیون علیزاده

دانشیار گروه جغرافیا، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

چکیده

تنوع بخشی به اقتصاد سکونتگاههای روستایی در کشورهای در حال توسعه، سبب بهبود فرصت‌های شغلی غیر کشاورزی در مناطق روستایی شده و همین‌طور تأثیر مهمی در رفاه خانوارهای روستایی دارد. مطالعات نشان می‌دهد که تنوع فعالیت‌های اقتصادی در پایداری اقتصادی سکونتگاههای روستایی اثر دارد بدین معنی که هر اندازه میزان تنوع فعالیت‌های اقتصادی بیشتر باشد، نشانگر پایداری اقتصادی بالاتری است. امروزه گیاهان دارویی نقش حیاتی در پیشبرد اهداف ملی، منطقه‌ای و جهانی برای تحقق سلامت، حفظ محیط زیست، خودکفائی، ایجاد اشتغال، کارآفرینی و توسعه اقتصادی دارد. از اینرو پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر کشت گیاهان دارویی بر اشتغالزایی در نواحی روستایی (مطالعه موردی روستاهای شهرستان کلات) انجام گرفته است. تحقیق حاضر به لحاظ هدف کاربردی و از حیث روش توصیفی-تحلیلی است. جامعه نمونه تحقیق شامل ۷ روستای شهرستان کلات بوده که در آنها تولید گیاهان دارویی صورت می‌گیرد. با توجه به نتایج پژوهش، کاشت هر هکتار گیاهان دارویی در مقایسه با سایر محصولات زراعی بطور میانگین ۱۰۳٫۱ درصد شغل بیشتر ایجاد می‌کند.

واژگان کلیدی: اقتصاد روستایی، اشتغال زایی، گیاهان دارویی، شهرستان کلات، استان خراسان رضوی.

۱- بیان مساله و طرح سوال تحقیق

توسعه روستایی به عنوان راهبردی برای بهبود زندگی اجتماعی - اقتصادی مردم فقیر روستایی در نظر گرفته شده است. به علاوه آن شامل انتشار منافع توسعه در بین فقیرترین افراد نواحی روستایی یا به عبارت دیگر کشاورزان کوچک، اجاره داران، افراد فاقد زمین و دیگر گروه‌های محروم است و از آنجا که هدف اصلی توسعه روستایی کاهش فقر است برنامه‌های توسعه روستایی باید به منظور بهبود بهره‌وری، توسعه منابع انسانی و گسترش فرصت‌های اشتغال طراحی شود و روند توسعه نیز نباید بنیان‌های محیطی را تخریب کند (رضوانی، ۱۳۸۱: ۲۲۲).

توسعه روستایی فرآیندی چند بعدی است که موضوع آن بهبود و ارتقای کیفیت زندگی اقشار فقیر و آسیب پذیر اجتماع روستایی است. فرآیندی که با بهره‌گیری از ساز و کارهایی چون برنامه‌ریزی، سازماندهی، تقویت خود اتکایی فردی و جمعی و ایجاد دگرگونی مناسب در ساختارهای ذهنی و اجتماعی روستاییان تلاش می‌کند که در آن‌ها قدرت، توان و اختبار بهره‌گیری از قابلیت‌ها و منابع در اختیارشان را تقویت کند تا به واسطه آن بتوانند وضعیت موجودشان را مناسب و مطلوب‌تر تغییر دهند (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳، ۲۱ و ۲۲).

کشاورزی مهم‌ترین فعالیت در نواحی روستایی است که به صورت سنتی و معیشتی در سکونتگاه‌های روستایی ایران صورت می‌گیرد. چنین ساختار اقتصادی و شغلی در نواحی روستایی مسائل خاصی را به دنبال داشته است. مشکلات موجود در مناطق شهری را تنها می‌توان با ایجاد فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی حل کرد. ایجاد مشاغل متنوع باتنوع بخشی به فعالیت‌ها در نواحی روستایی، می‌تواند بسیاری از مشکلات این نواحی را مرتفع سازد. (مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱).

روستاها کشور به علت اتکای شدید به کشاورزی و درآمدهای حاصل از آن و نداشتن منابع اشتغالی و درآمدی غیر از کشاورزی، دارای اقتصاد ضعیف و آسیب پذیری هستند. بخش کشاورزی به علت محدود و غیرقابل افزایش بودن مقدار زمین‌ها، امکان افزایش درآمدی چندانی ندارد؛ از این رو، جستجو جهت پیدا کردن منابع درآمدی دیگر با توجه به توان‌ها و موانع هر منطقه از کشور، جهت تنوع بخشی اقتصادی به اقتصاد روستایی برای افزایش توان نگه داشت جمعیت روستا و به عبارتی پایداری جمعیت روستایی، ضروری به نظر می‌رسد (یاسوری و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰). بخش مهمی از غذای مورد نیاز انسان از طریق گیاهان تأمین می‌شود و ارزش و اهمیت زیادی در تأمین سلامت، بهداشت جوامع، درمان و پیشگیری از بیماری‌ها دارند (Vinsse, 2004: 3).

کشت و جمع‌آوری گیاهان دارویی می‌تواند با ایجاد فرصت‌های نوینی برای زنان و دختران روستایی موجب افزایش درآمد، ایجاد کنترل مالی، مهارت‌های تولیدی و مشارکت اقتصادی آنان گردد. کشت گیاهان دارویی در قطعات کوچک زمین و یا کشت بعنوان محصول فرعی در باغات و مزارع و همچنین جمع‌آوری گیاهان دارویی خودرو از دشت‌ها، مراتع و جنگل‌ها از آنجا که نیاز چندانی به داشتن سرمایه و عوامل تولید ندارد و

متناسب با توانایی زنان روستایی نیز هست، می‌تواند در بهبود توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی موثر باشد (حیدری و جهان‌نما، ۱۳۸۲: ۱۵۲).

کیزنتس معتقد بود که همگرایی بین بخش‌های کشاورزی و صنعت به رشد اقتصادی مداوم منجر می‌شود. برخی کمک‌های بخش کشاورزی به روند توسعه اقتصادی عبارت‌اند از: تامین مواد غذایی لازم برای جمعیت روز افزون، افزایش تقاضا برای محصولات صنعتی به منظور فراهم ساختن شرایط توسعه بخش‌های صنعت و خدمات، ایجاد منابع اضافی درآمدهای ارزی از طریق صادرات مازاد تولید کشاورزی به منظور تامین وجوه کالاهای سرمایه‌ای مورد نیاز در روند توسعه اقتصادی، افزایش درآمدها در بخش روستایی و کمک به دولت، ایجاد اشتغال نیروهای مولد و بهبود نسبی رفاه اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی می‌باشد. (موسسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۳۹۶: ۱).

انقراض گونه‌های گیاهی می‌تواند تاثیر منفی و عمیقی بر ساکنان کره زمین داشته باشد، بطوریکه در علم پزشکی انقراض این گونه‌های گیاهی فرصت کشف و درمان بسیاری از بیماری‌ها و در نهایت مدیریت درمان این بیماری‌ها را از بین خواهد برد. در تمامی جوامع، تنوع زیستی، ثروت ملی محسوب شده و حفظ ذخایر زیستی موجب بهره‌برداری‌های موثر و کاربرد علمی از آن‌ها در آینده خواهد شد (Sen Samanta, ۲۰۱۴:۳).

امروزه افزایش جمعیت و نیاز مبرم صنایع داروسازی به گیاهان دارویی به عنوان مواد اولیه دارو و همچنین اهمیت مواد موثر گیاهان دارویی در صنایع غذایی، آرایشی بهداشتی، سبب شده است کشت، تولید، مصرف و تجارت این گیاهان از اهمیت خاصی برخوردار باشد (امید بیگی، ۱۳۸۷: ۲۶) ایران به دلیل موقعیت مناسبی که از نظر ذخایر فیلوژنتیکی (بیش از ۷ هزار گونه دارویی) و آب و هوایی (۱۱ اقلیم از ۱۳ اقلیم جهان) داشته، جایگاهی مهم در تولید گیاهان دارویی دارد. (نوربخش حسینی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷).

اما آمارهایی که تاکنون منتشر شده نشان دهنده این است که با وجود پیشرفت‌های جدید در علوم شیمی و داروسازی نه تنها از میزان کشت و تولید گیاهان دارویی کاسته نشده، بلکه تولید و مصرف آن‌ها افزایش نیز یافته است (امید بیگی، ۱۳۹۰: ۲۶). بر اساس مطالعه‌های انجام شده از سوی سازمان بهداشت جهانی ۸۰ درصد از جمعیت دنیا از داروهای گیاهی استفاده می‌کنند، به گونه‌ای که بازار گیاهان دارویی در دنیا بدین صورت است؛ اروپا ۴۰ درصد، ژاپن ۲۰ درصد، کشورهای آسیایی ۳۰ درصد و آمریکا ۱۰ درصد، این رقم در آفریقای جنوبی نیز رو به افزایش است. در آفریقا جنوبی گرایش مردم به داروهای سنتی به علت افزایش جمعیت، فقر، مهاجرت به شهرها، عدم دسترسی به امکانات درمانی و این باور که برخی از بیماری‌ها را فقط با داروهای گیاهی می‌توان درمان نمود افزایش پیدا کرده است.

با این حال متأسفانه در کشور ما ایران، علی‌رغم پیشینه بسیار طولانی در مصرف گیاهان دارویی سابقه درخشان در مورد دانش گیاهان دارویی و نیز وجود دانشمندی همچون ابوریحان بیرونی، ابن سینا و رازی، همچنین تنوع فراوان گونه‌های دارویی به عنوان یک منبع غنی طبیعی از دیدگاه اقتصادی و در نتیجه توانایی‌های بالقوه در تولید و صادرات گیاهان دارویی، هنوز آن‌طور که شایسته است در زمینه توسعه کشت انبوه این گیاهان گام اساسی برداشته نشده است (رحیمی، ۱۳۹۲: ۲).

با توجه به افزایش روزافزون تقاضای گیاهان دارویی در ایران و جهان، کشت و فرآوری این محصولات از اهمیت خاصی برخوردار است. کشت بعضی از گیاهان دارویی به دلیل سازگاری و عملکرد مطلوب (نیاز آبی

پایین در شرایط خشکسالی کشور و نیز قابلیت تولید در زمین‌های کم بهره) می‌تواند در افزایش بهره‌وری از منابع آب و خاک موثر واقع گردد (سالنامه آماری کشاورزی، ۱۳۹۳: ۶۶).

کشور ایران در زمینه تولید گیاهان دارویی دارای ظرفیت‌ها و استعدادها خاص می‌باشد که کمتر به آن توجه شده است و استان خراسان رضوی در زمینه تولید گیاهان دارویی مقام اول را در کشور دارد و شهرستان کلات مقام اول را در استان خراسان رضوی در زمینه تولید گیاهان دارویی دارد.

با توجه به مشکلات عمده منطقه مورد مطالعه از جمله:

- شرایط نامساعد اقلیمی مانند خشکسالی، سیل و سرما زدگی؛

- محدودیت‌های اشتغال، بیکاری و نبود فعالیت‌های مکمل تولید، بازاریابی و نوسان قیمت محصولات تولیدی کشاورزی؛

- مهاجرت‌های گسترده جمعیت بطوریکه جمعیت شهرستان کلات بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵، ۴۰ هزار نفر بوده که در سرشماری سال ۱۳۹۰ به ۳۸ هزار نفر کاهش یافته و در سرشماری سال ۱۳۹۵ به ۳۶ هزار نفر کاهش یافته است.

با توجه به مشکلاتی که در زمینه شرایط اقلیمی، فعالیت‌های اقتصادی و کمبود آب و خاک در منطقه مورد مطالعه وجود دارد از طریق تولید و کشت گیاهان دارویی می‌توان به توسعه پایدار روستایی و ماندگاری جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی کمک کرد.

سوال تحقیق حاضر به شرح ذیل است:

«وضعیت تولید گیاهان دارویی در زمینه اشتغالزایی نسبت به سایر محصولات زراعی منطقه مورد مطالعه، چگونه است؟»

۲- مبانی نظری تحقیق

متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی به عنوان استراتژی بنیادی موجب ایجاد اشتغال، تثبیت جمعیت، بهره برداری بهینه از منابع طبیعی تجدید شونده، ورود فعال اقتصاد روستایی در اقتصاد ملی و بین‌المللی، افزایش تولید و انباشت پس انداز، افزایش خودآگاهی، شخصیت و هویت فردی و ملی و ... در روستاها می‌شود؛ بنابراین در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه و از سوی سازمان‌های بین‌المللی مورد تاکید و توجه قرار گرفته است. تنوع اقتصادی در مناطقی که اقتصاد آن متکی بر کشت واحد است، اهمیت بیشتری دارد و کیفیت زندگی روستایی را نیز به کیفیت زندگی شهری نزدیک و هم‌سان خواهد کرد و در نهایت موجب تسهیل روند توسعه روستایی خواهد شد (جوان و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۳). همواره، کشورها تلاش می‌کنند که سهم خود را در تجارت خارجی افزایش دهند.

کشور ایران با برخورداری از تنوع اقلیمی و در نتیجه تنوع زیستی بالا از پتانسیل بسیار مناسبی در زمینه تولید و تجارت گیاهان دارویی برخوردار است بطوری که تعداد گونه‌های گیاهی موجود در کشور بالغ بر ۷۹۰۰ گونه گیاهی می‌باشد که از این مقدار ۱۳ درصد آن را گیاهان دارویی تشکیل می‌دهند (قهرمان، ۱۳۸۳: ۴۳). بنابراین با بهره‌گیری از این مقدار تنوع گونه‌ای، استفاده از گیاهان دارویی و تامین دارو با منشا گیاهی همواره از ویژگی‌های بارز طب ایرانی محسوب می‌شده است. بسیاری از گیاهان دارویی دارای ذخایر ارزشمندی هستند که بایستی در جهت کشت زراعی آن‌ها اقدام نمود تا با ایجاد منابع تولید جدید از اتکالی ایران به درآمدهای نفتی کاسته شود. همان‌طور که اشاره شد، کشور ایران از شرایط اقلیمی مناسبی برای تولید گیاهان دارویی برخوردار است. از این رو تولید این گیاهان می‌تواند در کنار طلای سیاه نام طلای سبز را در سبد اقلام صادراتی کشورمان قرار دهد. علی‌رغم پیشینه تاریخی درخشان ایران در این زمینه، جایگاه

ایران امروزه در این دانش عملاً از موقعیت مناسب و مطلوبی در جهان برخوردار نبوده و تمهیدات لازم برای احیاء و بازگرداندن این سیادت فراموش شده امری اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد لذا لازم است تا از طریق بهره‌گیری از گیاهان دارویی جدید و فراموش شده، زمینه را جهت تولید باثبات و پایدار این گیاهان با ارزش فراهم نمود تا ضمن استفاده از پتانسیل‌های غذایی و دارویی آن‌ها، سطح رفاه، سلامت و تنوع غذایی جامعه افزایش یابد (گرامی، ۱۳۹۶: ۱۰-۹).

راهبرد تنوع بخشی با تاکید بر ایجاد فرصت‌ها و مشاغل جدید اقتصادی که در واقع مبتنی بر متنوع کردن مبنای اقتصادی است، گستره‌ای از استراتژی‌های بادوام و شیوه‌های معاش را فراهم می‌کند که موجب کاهش آسیب‌پذیری خانوارهای روستایی به خصوص فقرای روستایی می‌شود (Bright et al, ۲۰۰۰: ۴۱) اختصاص اراضی ملی اطراف روستاها به کاشت گیاهان دارویی مزایای متعدد و متنوعی را به دنبال دارد. از جمله این مزایا: صرفه جویی در مصرف آب کشاورزی، کاهش فشار بر طبیعت، حفاظت آب و خاک، ایجاد اشتغال و درآمد متنوع، کاهش مهاجرت، فعال کردن اقتصاد روستایی، توسعه صنعت گردشگری و اکوتوریسم روستایی، تضمین حفظ تنوع گونه‌های گیاهی و ذخایر ژنتیکی می‌باشد (طرهانی، ۱۳۹۴: ۹).

با اشاره به ژرفای فقر ناشی از درآمد بسیار پایین و دشواری گذران زندگی در روستاهای کشورهای در حال توسعه، الیس (۲۰۰۸) بر این باور است که متنوع سازی باید در ابعاد گوناگون، سطوح مختلف و با استراتژی‌های نو تجربه شود. او متنوع سازی را به دو نوع کلی تقسیم می‌کند: آنکه از روی نیاز نه اختیار به روستائیان تحمیل می‌شود و آنکه مبتنی برخواست و تصمیم روستائیان است. او در قالب این دو الگو، شش مشخصه تنوع را پیشنهاد می‌کند. فصلی بودن، ریسک، بازارکار، بازار اعتبار، استراتژی‌های مربوط به مدیریت دارایی‌ها و استراتژی‌های تحمیل فشارهای اقتصادی و اجتماعی، الیس پیشنهاد می‌کند که الگوی مبتنی بر خواست و تصمیم روستائیان دارای جایگاه مثبت است و توان بیشتری در رویارویی با مشکلات دارد، در این الگو، امنیت و ثبات درآمد فرد بیشتر است. هکبارت و اندرسون (۱۹۷۵)، نشان داده‌اند که متنوع سازی اقتصادی روستا، در درجه اول به ثبات منطقه کمک می‌کند به این معنی که وجود یک شبکه متنوع سازی در منطقه، باعث توانمندی و ثبات اقتصادی منطقه می‌شود، تا آنجا که نوسانات اقتصادی کشور تاثیر چندانی در اقتصاد روستایی منطقه ندارد.

وگنر و دلر (۱۹۹۸) در پژوهشی درباره ارزیابی اثر متنوع سازی اقتصادی بر رشد و ثبات اقتصادی، هشدار دادند که پژوهش‌های پیش از آن، تصویری ناقص از اثر متنوع سازی بر رشد و ثبات اقتصادی داده‌اند زیرا آنها توان تایید و ارزیابی ارتباط میان متنوع سازی و رشد اقتصادی را نداشتند و توجه به آنها به توزیع اشتغال در تمامی صنایع کشور بود و توجهی به کنش میان بخش‌های اقتصادی و اثر متنوع سازی در آن سطح را نداشتند، در نتیجه کسی از میزان اثر آن آگاه نبوده، در حالی که پژوهش وگنر و دلر که شامل تمامی ایالات متحده آمریکا می‌باشد، نشان می‌دهد افزایش متنوع سازی رابطه مستقیم با رشد و ثبات اقتصادی دارد. رشد و ثبات اقتصادی، اجزای اصلی توسعه پایدار می‌باشند که بستر مناسبی برای موفقیت متنوع سازی اقتصاد روستایی بوده و نتایج آن مفیدتر، عمیق‌تر و طولانی‌تر است. با توجه به نقش متنوع سازی در توسعه پایدار، یان اسکونز (۱۹۹۸)، چارچوبی را با پنج مشخصه ارائه می‌کند که در آن سرمایه‌های طبیعی، انسانی، مالی، اقتصادی و اجتماعی در بهبود اقتصاد کشاورزی و جلوگیری از مهاجرت کارگران روستایی به شهر، به کار گرفته می‌شوند و نتیجه نهایی آن بهبود گذران زندگی روستائیان می‌باشد (حیدری مکر، ۱۳۸۹: ۸).

خوشبختانه در سال‌های اخیر، تلاش‌های فراوانی برای شناخت گیاهان دارویی از نظر نوع گیاهان و پراکنش آن‌ها در ایران، شرایط اکولوژی، استفاده‌های دارویی، کشت و اهلی کردن، اصلاح گونه‌های مهم و بررسی روش‌های نوین در افزایش مواد موثره و مطالعه اثرات دارویی آنها صورت گرفته و نتایج جالب توجهی نیز حاصل شده است (کشفی بناب، ۱۳۸۹: ۶۸).

جدول شماره (۱): پیشینه تحقیق

نویسنده/نویسندگان	سال انتشار	عنوان	نوع اثر	ناشر	نتیجه
رحیمی	۱۳۹۲	نخستین همایش ملی کاربرد گیاهان دارویی در سبک زندگی و طب سنتی	مقاله	دانشگاه تربیت حیدریه	کشت و توسعه گیاهان دارویی نقش مهمی در سلامت جامعه، و اشتغال زایی زنان روستایی و افزایش صادرات غیرنفتی دارد
طرهانی	۱۳۹۴	متنوع سازی اقتصاد روستایی با رویکرد تولید گیاهان دارویی (مطالعه موردی روستاهای شهرستان قوچان)	رساله	دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد	متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در اشتغال زایی و جلوگیری از مهاجرت روستاییان منطقه مؤثر است
کشفی بناب	۱۳۸۸	مزیت نسبی اقتصادی کشت و تجارت گیاهان دارویی در ایران و ارزش آن در بازارهای جهانی	مقاله	مجله سبز زیست	کشت و توسعه گیاهان دارویی نقش مهمی در سلامت جامعه، اشتغال زایی و افزایش صادرات غیرنفتی دارد
گرامی	۱۳۹۶	مطالعه اکوفیزیولوژیکی سازگاری مرزنجوش در عرصه‌های طبیعی استان آذربایجان غربی و امکان سنجی کاشت آن در نظام زراعی کم نهاده	رساله	دانشگاه فردوسی مشهد	گیاهان دارویی سازگاری بالایی در زمین های زراعی دیم و کم بازده دارد و می تواند باعث درآمدزایی و افزایش صادرات غیر نفتی باشد
مطیع لنگرودی و همکاران	۱۳۹۸		مقاله		
یاسوری و جوان	۱۳۹۴	تحلیل محدودیتهای تنوع بخشی اقتصاد روستایی مورد: دهستان اشکور علیا	مقاله	فصلنامه اقتصاد، فضا و توسعه روستایی	متنوع سازی فعالیتهای اقتصاد روستایی راهکاری برای اشتغال و درآمد روستای و توسعه توسعه پایدار میشود
Sen and Samanta	۲۰۱۴	Biotechnological Applications of Biodiversity	Book	Springer	حفظ ذخایر زیستی و گونه‌های گیاهی در کشف و درمان بسیاری از بیماریها موثر است
Vines	۲۰۰۴	Herbal harvests with a future: towards sustainable sources for medicinal plants	Book	Herbal harvests with a future	نقش گیاهان در سلامت و بهداشت جوامع بویژه ساکنان کشورهای در حال توسعه

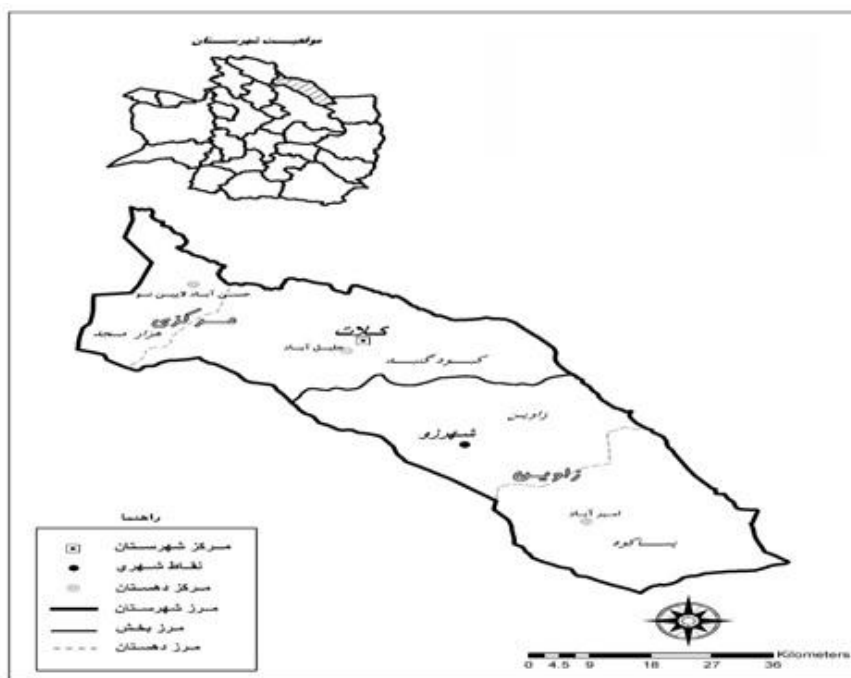
۴- روش تحقیق

این پژوهش به عنوان یک تحقیق کاربردی با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در روش توصیفی وضعیت فعالیتهای اقتصادی روستاهای مورد مطالعه بررسی شد. سپس تاثیر این فعالیت اقتصادی در اشتغالزایی سکونتگاههای مورد مطالعه تحلیل شد. اطلاعات و داده‌ها به روش کتابخانه‌ای (کتب و مقالات، نتایج سرشماری نفوس و مسکن و کشاورزی و فرهنگ آبادیها) و پیمایشی (بازدید و مصاحبه) و از طریق مراجعه حضوری به روستاهای مورد مطالعه، مراجعه به جهاد کشاورزی و مصاحبه با کارشناسان و بهره برداران بوده است. برای تعیین حجم نمونه آماری، روستاهایی به عنوان نمونه، قابلیت انتخاب داشتند که طبق نظر کارشناسان اداری، بهره برداران و پژوهشگران، تولید گیاهان دارویی در آنها انجام می پذیرفت از اینرو ۷ روستای آبگرم، آقداش، قره تیکان، گرو، قله زو، سینی و سرود به عنوان نمونه انتخاب شدند.

۵- معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان کلات با مساحتی حدود ۳۵۰۲/۹۶ کیلومترمربع یکی از شهرستانهای استان خراسان رضوی و در شمال شرقی مشهد قرار دارد. از شمال به کشور ترکمنستان، از شرق به شهرستان سرخس، از جنوب به شهرستانهای مشهد و چناران و از غرب به شهرستان درگز محدود می‌شود. میانگین ارتفاع این شهرستان از سطح دریا ۷۸۰ متر است که در سمت غرب شهرستان ارتفاع ۳۰۴۰ متر بوده که به سمت شرق، از ارتفاع آن کاسته می‌شود. شهرستان کلات دارای دو بخش (مرکزی و زاوین) و چهار دهستان (هزار مسجد، کبود گنبد، زاوین و پساکوه) و دو شهر کلات و زاوین و ۶۳ روستای دارای سکنه می‌باشد. سال ۱۳۹۵ شهرستان کلات ۲۴۸۰۵ نفر جمعیت روستایی و ۱۱۴۳۲ نفر جمعیت شهری داشته است (سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۵). نقشه شماره ۱- : تقسیمات سیاسی شهرستان کلات را نشان می دهد.

نقشه شماره ۱- : تقسیمات سیاسی شهرستان کلات

ماخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی - سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۹۷

۶- یافته های تحقیق

مهمترین گیاهان دارویی که در محدوده مورد مطالعه تولید می شوند در جدول شماره ۲ آورده شده است.

جدول شماره (۲): وضعیت تولید گیاهان دارویی در روستاهای نمونه سال ۱۳۹۷

ردیف	نام محصول	سطح زیر کشت (هکتار)
۱	تخم شربتی	۲۶۰۰
۲	زیره سبز	۸۵
۳	کنجد	۵۵۰۰
۴	بارهنگ	۲
۵	رزماری	۲
۶	اسطوخودوس	۰/۲
۷	آویشن باغی	۱
۸	نعناع فلفلی	۱
	جمع کل	۸۱۹۱/۲

ماخذ: جهاد کشاورزی شهرستان کلات، ۱۳۹۸

رشد و توسعه بخش کشاورزی همواره یکی از محورهای اساسی توسعه اقتصادی به شمار می آید. با تحول کشاورزی و تقویت اقتصاد روستایی بسیاری از شاخص‌های توسعه پایدار روستایی نظیر ایجاد اشتغال و درآمد دائمی برای کشاورزی زمینه تحقق پیدا خواهد نمود. اکثر نظریه پردازان توسعه در راستای از اینرو در این پژوهش توسعه پایدار رویکرد متنوع سازی فعالیت های اقتصادی را پیشنهاد نموده اند. بین میزان اشتغال زایی گیاهان دارویی و گیاهان زراعی در منطقه مورد مطالعه طی سال زراعی ۱۳۹۷-۱۳۹۸ مقایسه ای صورت گرفت. که طی این مقایسه از محاسبه شاخص متوسط نیاز به نیروی کار در هر هکتار استفاده شده است. (جدول شماره ۳)

طی سال زراعی ۱۳۹۷-۱۳۹۸

درصد تفاوت	متوسط روزکار در هکتار	نیروی کار مورد نیاز	نام گیاه	نوع گیاه	
۱۰۳/۱	۲۶/۴	۲۸	تخم شربتی	دارویی	
		۳۸	زیره سبز		
		۲۵	کنجد		
		۲۰	بارهنگ		
		۲۰	رزماری		
		۲۰	اسطوخودوس		
		۴۰	آویشن باغی		
		۲۰	نعنا فلفلی		
	۱۳	۱۳	۱۰	گندم	زراعی
			۱۰	جو	
			۱۵	نخود	
			۱۵	عدس	
			۱۵	لوبیا	

یافته های حاصل از جدول شماره ۳ بیانگر آن است که متوسط نیاز به نیروی کار در هر هکتار از گیاهان دارویی ۲۶/۴ روز و متوسط نیاز به نیروی کار در هر هکتار محصولات زراعی ۱۳ روز بوده است، بنابراین گیاهان دارویی در هر هکتار نسبت به محصولات زراعی ۱۰۳/۱ درصد اشتغال زایی بیشتری دارند.

۷- ارائه پیشنهادات

بازار متقاضیان گیاهان دارویی در کشور و کشورهای دیگر بالا است و به منظور توسعه صنعت گیاهان دارویی که اشتغالزایی و ارزش افزوده بالایی را به دنبال دارد و راهکارهای زیر ارائه می گردد:

- آگاهی بخشی به کشاورزان در مورد مزایای کشت گیاهان دارویی.
- آموزش نیروهای جوان بومی جهت بهره برداری بهتر از کاشت گیاهان دارویی و جلوگیری از مهاجرت آنها به خارج از روستا.
- ایجاد روحیه ریسک پذیری در بین اهالی روستاهای مورد مطالعه در زمینه تغییر گرایش کشت از محصولات زراعی به سمت تولید گیاهان دارویی .
- خرید تضمینی محصولات گیاهان دارویی از طرف جهاد کشاورزی و شرکت های تعاونی
- ایجاد یک گروه علمی از متخصصان و افراد آموزش دیده در رشته های مرتبط با گیاهان دارویی
- افزایش سطح مصرف مردم به منظور استفاده از گیاهان دارویی
- رعایت استانداردهای مناسب برای بسته بندی گیاهان دارویی که باعث افزایش صادرات و منجر به توسعه تولید گیاهان دارویی می شود.
- فرآوری گیاهان دارویی، برای جلوگیری از خام فروشی
- کار در عرصه فرآوری و بسته بندی گیاهان دارویی در استان اشتغالزایی مناسبی برای روستاییان دارد.
- ارائه تسهیلات بانکی کم بهره و دراز مدت برای افرادی که علاقمند به کشت گیاهان دارویی هستند، باعث اشتغالزایی و کاهش بیکاری و مهاجرت از روستا می شود.

منابع

۱. ازکیا، مصطفی، غفاری، غلامرضا، ۱۳۸۳، توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، چاپ اول نشر نی
۲. جوان، جعفر، علویزاده، سید امیرمحمد، کرمانی، مهدی، ۱۳۹۰، نقش متنوع سازی فعالیتهای اقتصادی در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سمیرم)، انجمن جغرافیای ایران، فصلنامه جغرافیا، سال ۹، شماره ۲۹
۳. جهاد کشاورزی شهرستان کلات، واحد زراعت و دام و نباتات شهرستان کلات ۱۳۹۸،
۴. حیدری مکرر، حمید، ۱۳۸۹، نقش متنوع سازی فعالیتهای اقتصادی و تولیدات کشاورزی به عنوان رویکردی مطلوب برای توسعه پایدار نواحی روستایی نیمه بیابانی، مورد شهرستان زهک، رساله دوره دکتری، دانشگاه فردوسی مشهد، استاد راهنما: جوان، جعفر، رضوانی مقدم، پرویز
۵. حیدری، غلامرضا، جهان نما، فهیمه، ۱۳۸۲، تواناییهای زنان در بخش کشاورزی - روستایی. فصلنامه پژوهش زنان، دوره ۱، شماره ۶
۶. رحیمی، علیرضا، ۱۳۹۲، بررسی چالشها و فرصتهای توسعه پایدار گیاهان دارویی در ایران، نخستین همایش ملی کاربرد گیاهان دارویی در سبک زندگی و طب سنتی، دانشگاه تربت حیدریه
۷. رحیمی، علیرضا، ۱۳۹۲، کشت و جمع آوری گیاهان دارویی، راهکاری برای توانمند سازی اقتصادی زنان روستایی، نخستین همایش ملی کاربرد گیاهان دارویی در سبک زندگی و طب سنتی، دانشگاه تربت حیدریه.
۸. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۱، مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران، نشر قومس
۹. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی - سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۹۷
۱۰. سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۵، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی، معاونت آمار و اطلاعات
۱۱. سالنامه آماری جهاد کشاورزی شهرستان کلات، ۱۳۹۷.
۱۲. سالنامه آماری کشاورزی، ۱۳۹۳
۱۳. سالنامه آماری کشور و استان خراسان رضوی ۱۳۸۵-۱۳۹۰
۱۴. طرهانی، عباس، ۱۳۹۴، متنوع سازی اقتصاد روستایی با رویکرد تولید گیاهان دارویی (مطالعه موردی روستاهای شهرستان قوچان)، رساله، دانشگاه آزاد واحد مشهد، استاد راهنما: جعفری، حمید
۱۵. قهرمان، احمد، ۱۳۸۳، کورموفیت‌های ایران (سیستماتیک گیاهی)، چاپ سوم مرکز نشر دانشگاهی، تهران
۱۶. کشفی بناب، علی رضا، ۱۳۸۹، مزیت نسبی اقتصادی کشت و تجارت گیاهان دارویی در ایران و ارزش آن در بازارهای جهانی، مجله سبز زیست
۱۷. گرامی، فرزاد، ۱۳۹۶، مطالعه اکوفیزیولوژیکی سازگاری مرزنجوش در عرصه‌های طبیعی استان آذربایجان غربی و امکان سنجی کاشت آن در نظام زراعی کم نهاده، دانشگاه فردوسی مشهد، استاد راهنما: رضوانی مقدم، پرویز
۱۸. مطیعی لنگرودی، سید حسن، فرجی سبکبار، حسنعلی، حجت شمامی، سیروس، ۱۳۹۸، تحلیل موانع و قابلیت های تنوع بخشی فعالیت ها در اقتصاد روستایی مورد: بخش رحمت آباد و بلوکات شهرستان رودبار، نشریه اقتصاد فضا و توسعه روستایی

۱۹. موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۳۹۶، راهبرد توسعه روستایی (رویکرد نوین بانک جهانی)

۲۰. نوربخش حسینی، وجیهه سادات، اجتهادی، حمید، واعظی، جمیل، معماریانی، فرشید، ۱۳۹۶، معرفی گیاهان دارویی منطقه دره ارغوان - طرهبه، استان خراسان رضوی، اولین همایش گیاهان دارویی و داروهای گیاهی.

۲۱. یاسوری، مجید، جوان، فرهاد، ۱۳۹۴، تحلیل محدودیتهای تنوع بخشی اقتصاد روستایی مورد: دهستان اشکور علیا، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره ۳، پیاپی ۱۳

۲۲. Bright. H., Davis, J., Janowski, M., Low, A. & Pearce, D.(۲۰۰۰).Rural non-farm livelihoods in Central and Eastern Europe and Central Asia and the reform proess:Aliteraure
۲۳. Vines, G. ۲۰۰۴.Herbal harvests with a future: towards sustainable sources for medicinal plants, plantlife International; www.plantlife.org.uk

The role of medicinal plants in the development of rural settlements with emphasis on job creation

(Case study: villages of Kalat city)

Mansoureh Alipour Khesht - PhD Student, Department of Geography, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran

HamidJafari* - Associate Professor, Department of Geography, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran

Katayoun Alizadeh - Associate Professor, Department of Geography, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran

Abstract

Diversifying the economy of rural settlements in developing countries has improved non-agricultural job opportunities in rural areas and also has a significant impact on the well-being of rural households. Studies show that the diversity of economic activities has an effect on the economic sustainability of rural settlements, which means that the greater the diversity of economic activities, the higher the economic sustainability. Today, medicinal plants play a vital role in advancing national, regional and global goals to achieve health, environmental protection, self-sufficiency, job creation, entrepreneurship and economic development. Therefore, the present study aimed to investigate the effect of cultivation of medicinal plants on job creation in rural areas (case study of villages in Kalat city). The present research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of method. The sample population includes ۷ villages of Kalat city in which medicinal plants are produced. According to the research results, planting each hectare of medicinal plants creates an average of ۱۰۳,۱ percent more jobs compared to other crops.

Keywords: Rural Economy, Employment, Medicinal Plants, Kalat County, Khorasan Razavi Province.

---

* jafari1421@mshdiau.ac.ir